

بیست و پنجمین دوره

کتابسال

جمهوری اسلامی ایران

نگاهی به

برگزیده های کتاب سال

در حوزه فلسفه

بیست و پنجمین دوره کتاب سال، برگزیدگان خود را به قرار زیر اعلام کرد. در شاخه تألیف دو اثر مشترکاً برگزیده شدند:

۱. فلسفه اخلاق در تفکر غرب از دیدگاه السدیر مک اینتایر / تألیف حمید شهریاری

۲. زمینه و زمانه پدیدار شناسی / تألیف سیاوش جمادی

و در شاخه ترجمه، زیبایی شناسی و ذهنیت از کانت تا نیچه / تألیف آندرو بووی؛ ترجمه فریبرز مجیدی برگزیده شد.

مجموعه رسائل الشجرة الالهية في علوم الحقائق الربانية / تألیف شمس الدین محمد شهرزوری؛ تصحیح نجفقلی حبیبی نیز، به عنوان اثر برگزیده فلسفه در شاخه تصحیح شناخته شد.

کتاب ماه فلسفه ضمن تبریک به مؤلفان، مترجم و مصحح برگزیده، آثار آنها را ذیلاً برای خوانندگان ارجمند به اختصار معرفی می‌کند:

فلسفه اخلاق در تفکر غرب از دیدگاه السدیر مک اینتایر

تألیف حمید شهریاری - تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۸۵. ۴۵۲ ص .

هیچ انتقادی بدون شناخت محتوا ممکن نیست. اگر کسی در صدد انتقاد از فرهنگ حاکم بر مغرب زمین باشد، لازم است ابتدا آن را به خوبی بشناسد. در بین فیلسوفان غربی عده‌ای معدود هستند که با نگاه انتقادی به این فرهنگ می‌نگرند و معتقدند غرب اینک دچار چالش‌های جدی فرهنگی و اخلاقی است. السدیر مک اینتایر فیلسوف اخلاقی است که چنین رویکردی به دنیای غرب دارد. او معتقد است که دنیای غرب اینک به شدت دچار نابسامانی اخلاقی است و معیارهای تشخیص نیک و بد را از دست داده است. برای ما که در فرهنگی دیگر زندگی می‌کنیم اگر بخواهیم اخلاق مغرب زمین را نقد کنیم بسیار حائز اهمیت است که نقدهای چنین فیلسوفانی را بررسی و دیدگاه‌هایشان را عرضه کنیم. دستمایه‌هایی که برای نقد فرهنگ غرب از این مسیر بدست می‌آید بسیار غنی و قابل توجه است، به دلیل اینکه چنین فیلسوفانی عموماً شناخت عمیقی نسبت به فرهنگ خودشان دارند.

مک اینتایر متولد ۱۹۲۹ است و بیشتر تحصیلات خود را در انگلستان گذرانیده است و اینک در امریکا تدریس می‌کند. او بیش از هر چیز به نقد عاطفه گرایی، سود گرایی، لیبرالیسم و مدرنیسم در اخلاق و سیاست توجه کرده است به طوری که اینک او را یکی از بزرگ‌ترین منتقدان لیبرالیسم غربی می‌دانند. او در کشف پیش‌فرض‌ها و نقد آرای اخلاقی و سیاسی این مکتب تلاش وافر نموده است به حدی که هر کس اینک در مباحث عدالت اجتماعی، فضیلت اخلاقی و آزادی سیاسی قلم می‌زند، ناچار است به نظریات او عنایتی ویژه داشته باشد. وی را یکی از مدافعان جدی ارسطوگرایی که یکی از تقریرهای تفکر اخلاق دینی است، محسوب می‌دارند. به همین دلیل از دید متدینان بویژه اندیشمندان مسیحی، یهودی و مسلمان جایگاه مک اینتایر در فلسفه اخلاق و فلسفه سیاست معاصر در خور توجه خاص است. گرچه رویکردهای فلسفی وی با نگاه متدینان تطابق کامل ندارد، اما دست‌کم به یک معنا می‌توان این دو اندیشه را هم‌آوا و هم‌نوا در راستای تقابل با لیبرالیسم فردگرایانه‌ای دانست که بر فضای فرهنگ غرب حاکم است.

کتاب حاضر تلاشی است برای شناخت شخصیتی که بخش قابل ملاحظه‌ای از عمر خود را در تدوین انتقادهایی که از آن یاد شد، سپری نموده است و از این نظر برای ما، در این سوی دنیا، اهمیت دارد که بدانیم امروزه دنیای مدرن چه سبک را در اخلاق و سیاست پیش گرفته و با چه مشکلاتی مواجه است و چگونه به چالش‌هایی که اینک گریبانگیر آن است، رسیدگی می‌کند و چه ملاحظات فلسفی را در درون خود برمی‌تابد. اگر فهم برخی از مؤلفه‌های آن و نقد آزادی فردگرایانه برای ما که اینک فقط دو دهه و

نیم از پایان سیطره دیکتاتوری مطلق بر ملت ما می‌گذرد و بیست و پنج سالی بیش نیست که به آزادی سیاسی و حکومت مردم سالار دست یافته‌ایم و نوعاً و در غالب موارد جز خیر و برکت از آزادی چیز دیگری ندیده‌ایم، قدری دشوار باشد، مسلماً برای نسل سوم انقلاب اسلامی که حتی کوچک‌ترین تجربه عملی نیز از مفهوم سلطنت استبدادی ندارند و از شنیدن اخبار و اطلاعات الکترونیکی آزادی در اینجا و آنجا نیز لذت می‌برند، بسیار دشوارتر و غریب‌تر است.

زمینه و زمانه پدیدار شناسی

تألیف سیاوش جمادی - تهران: ققنوس، ۱۳۸۵، ۱۰۶۱۵ ص. مصور.

هوسرل و هایدگر در واقع بنیان‌گذاران دو جریان اصلی پدیدارشناسی هستند که پژوهش حاضر به شرح زندگی و اندیشه‌های آنها اختصاص دارد؛ اما بر حسب طرحی که در نظر است، این پژوهش باید خشت اول و گام آغازین در راه پژوهشی جامع‌تر و گسترده باشد که زندگی و اندیشه پدیدارشناسان دیگر از جمله امانوئل لویناس، ژان پل سارتر، موریس مرلو-پونتی، پل ریکور و رهیافت‌های پدیدارشناختی متفکرانی چون هانس گئورگ گادامر، هانا آرنتم، ژاک دریدا، موریس بلانشو و خوسه ارتگا ای گاست را نیز در بر گیرد.

در این پژوهش صرفاً بازخوانی و تکرار پژوهش‌های غربی و آموزش ملانقطی‌وار اندیشه‌ها فرایند نبوده است. چنان‌که عنوان کتاب نشان می‌دهد، نویسنده کوشیده تا زمینه‌های تاریخی، فرهنگی و زندگی‌نامه‌ای پیدایش و بالاش پدیدارشناسی را از فرانتس برنتانو و حتی از مباحث حکمت مسیحی و اسلامی قرون وسطی پی‌گیرد، و جهان پدیدارشناسان را در مناسبت با متن و زمینه تاریخی و زندگی‌نامه‌ای آنها و در بستر چالش‌های فلسفی و غایات روشنفکران اروپایی شخصاً موضوع پژوهش قرار دهد.

بخش اعظم این کتاب به هایدگر اختصاص یافته است و در کل مطالب مربوط می‌شود. دلیل این امر ابعاد متکثر تفکر هایدگر و ماجراهای جنجال‌برانگیز زندگی اوست، حال آنکه زندگی ادموند هوسرل یکسره مصروف نوشتن، تدریس و سخنرانی‌هایی شده است که در کل از کوشش‌های پی‌گیر و خستگی‌ناپذیر یکی از شریف‌ترین و بی‌جنجال‌ترین متفکران قرن بیستم نشان دارند. این زندگی کمابیش هم‌بسته کار فکری است و این کار فکری، بر خلاف هایدگر، از حیطة تفصیل روشی که پدیدارشناسی نام دارد، خارج نمی‌شود. در کارنامه هوسرل، بر خلاف کارنامه هایدگر، از تفسیرهای مستقل افکار و آثار فلاسفه، هنرمندان و شاعران بزرگ خبری نیست. نه هوسرل و نه پدیدارشناسی او به سیاست کاری ندارند. در کارنامه هوسرل تقریباً هر اثری به نحوی به پدیدارشناسی راجع می‌گردد. وی، بر خلاف هایدگر، به تاریخ متافیزیک، مسئله تکنیک و هنر، ایدئالیسم آلمانی و مفهوم آزادی، و بالاخره علم تفسیر و الهیات چندان علاقه‌ای ندارد. در دوران سلطه نازیسم، در حالی که هایدگر فعالانه از قدرت جانبداری کرد، هوسرل قهراً در انزوایی خاموش، واپسین سال‌های عمرش را سپری می‌کرد.

پدیدارشناسی هوسرل به‌رغم همه بازگشت‌ها و تجدیدها و از نوآغازیدن‌ها در آن حد دست‌خوش چرخش و گشت نمی‌شود که بتوان تفکر او را نیز چون تفکر هایدگر به دو دوره متقدم و متأخر تقسیم کرد. پدیدارشناسی هوسرل همه‌سر متمرکز بر تجربه زنده حیات سیال آگاهی است.

نویسنده در بخش‌های نخست کتاب کوشیده مبانی و مضامین پدیدارشناسی هوسرل و پیوند این پدیدارشناسی را با پدیدارشناسی هایدگر بررسی کند. آن‌گاه به مضامینی چون موجود تودستی و فرادستی، مفهوم لوگوس و پدیدارشناسی، مفهوم نامستوری، ویژگی‌های پدیدارشناسی هرمنوتیکی، مقومات هستی انسان و اگزیزستانسیال‌هایی چون فهم، گفتار و یافت حال، ترس آگاهی، پروا، معنا، نشانه، زمان‌مندی و تاریخ‌مندی دازاین، هستی - به سوی - مرگ پرداخته و کوشیده این مضامین را

با شرح و بسط‌های خاصی که شاید به اطناب سخن تعبیر شود، از خود کتاب هستی و زمان گویاتر و شفاف‌تر بیان کند. فصل‌هایی را هم به شرح اصطلاحات راجع به هستی و مسئله عزم یا مصممیت اختصاص دارد که احتمالاً در فهم هایدگر گره‌گشا خواهند بود. در عین حال کوشیده تا اصل مطلب را در روند ساده سازی لوث نکند.

پدیدارشناسی هایدگر در بوتۀ نقد، و در مقام زبان و انسان به نزد هایدگر متقدم و متأخر، و هرمنوتیک هنر و تکنولوژی نیز قریب به صد و پنجاه صفحه به خود اختصاص داده‌اند. «نامه‌ای در باب اومانسیم»، در مقام آنچه از گشت فکری هایدگر نشان دارد، به طور خاص در چند فصل، نخست با توجه به مسائل زمان و امور فرامتنی و سپس بر اساس متن‌خوانی، شرح و تفسیر شده است. در این مورد و موارد دیگر سعی نویسنده بر آن بوده تا هر متنی را هم از دیدگاه فهم بی‌غرضانه در زمینه متون دیگر، هم از دیدگاه نقادانه و در زمینه مسائل زندگی هایدگر محل مذاقه قرار دهد. به همین دلیل، بخش زیادی از کتاب به عمل، زندگی و مواضع سیاسی هایدگر اختصاص دارد.

در فصل‌های بعدی، با نظر به دوران پس از جنگ جهانی دوم، افزون بر چرخش فکری هایدگر، زمینه، زمانه و زندگی‌نامه هایدگر از جهات گونه‌گون شرح و بسط داده شده است. معارضه‌های ضدهایدگری و تأثیرات فلسفه هایدگر در اندیشه‌وران فرانسوی، تفسیر هایدگر از نیچه، مقایسه نگاه هایدگر و نیچه به کانت، و روابط هایدگر با دوستان، شاگردان و برخی از هنرمندان بخشی از مضامین راجع به اندیشه و زندگی هایدگر متأخر است که نویسنده کوشیده بی‌غرضانه و گاه از نگاهی نقادانه به آن‌ها بپردازد.

زیبایی‌شناسی و ذهنیت از کانت تا نیچه

تألیف آندرو بووی، ترجمه فریبرز مجیدی. - تهران: فرهنگستان هنر، ۱۳۸۵. ۹۵۶ ص.

کتاب حاضر، چاپ تجدیدنظر شده و تفصیل‌یافته کتاب زیبایی‌شناسی و ذهنیت: از کانت تا نیچه، اثر آندرو بووی، استاد کرسی زبان آلمانی و مدیر «مرکز پژوهش علوم انسانی و هنرها» در رویال هالووی دانشگاه لندن است که از روشن‌بینی‌های خاصی درباره اندیشمندان گوناگونی چون هولدرلین، فیشته، آدورنو و غیره برخوردار است. این کتاب بهترین منبع موجود برای دسترسی به این میراث فکری مهم به شمار می‌رود و تا حد بسیار زیادی به ما کمک می‌کند که درباره فلسفه جدید آلمان و اهمیتی که هنر در این سنت دارد، به شناخت بهتری دست یابیم. رشد سریع علاقه به فلسفه آلمانی به عنوان منبعی برای بازاندیشی - هم در مورد نظریه ادبی و فرهنگی و هم در مورد فلسفه معاصر - موجب خواهد شد که کتاب مذکور برای دانشجویان و پژوهشگران همه رشته‌های علوم انسانی - از ادبیات گرفته تا فلسفه، موسیقی و سایر رشته‌های هنر - به صورت متن خواندنی لازم درآید.

کتاب جدای از مقدمه، حاوی هشت فصل با عناوین ذیل است:

فصل ۱. فلسفه جدید و پیدایش نظریه زیبایی‌شناختی: کانت

فصل ۲. ایدئالیسم آلمانی و رمانتیسم آغازین آلمان

فصل ۳. تفکر تراتی درباره عامل شناسایی (سوژه): فیشته، هولدرلین، و نووالیس

فصل ۴. شلینگ: هنر به عنوان «افزار فلسفه»

فصل ۵. هگل: آغاز نظریه زیبایی‌شناختی و پایان هنر

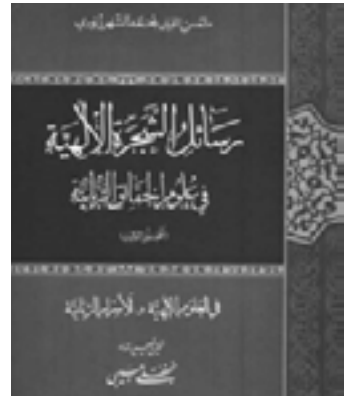
فصل ۶. اشلایرماخر: هنر و تفسیر

فصل ۷. موسیقی، زبان و ادبیات

فصل ۸. نیچه و سرنوشت اندیشه رمانتیک

پایان بخش کتاب؛ پیوست: کهن‌ترین برنامه نظام ایدئالیسم آلمانی و واژه‌نامه انگلیسی - فارسی، ارجاعات و نمایه‌هاست.

رسائل الشجرة الالهية في علوم الحقائق الربانية

تأليف شمس‌الدین محمد شهرزوری؛ تصحیح نجفقلی حبیبی. - تهران: مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران. ۶۵۶ ص.

اثر حاوی سه رساله است:

رساله نخست شامل سه فصل است:

در فصل اول که در وصف حکمت و فضیلت آن است، با تمسک به آیات و روایات، سخنان بزرگان از حکمای یونان، و اشعار عربی، به ذکر فضائل حکمت و غایت آن می‌پردازد. در فصل دوم یک دوره مختصر از تاریخ حکمت و حکما را بیان می‌کند که در واقع تلخیصی است از نزهة الارواح خود او.

و در فصل سوم به تقسیمات علوم و کیفیت انشعابات آنها می‌پردازد.

رساله دوم: بخش منطق الشجرة الالهية، به صورت یک کتاب درسی متداول تهیه و تنظیم نشده است، بلکه با توجه به کیفیت طرح مسائل و طرح پرسش و پاسخ و بیان احتجاجات علمی، می‌توان ادعا کرد که یک کتاب منطقی استدلالی در سطح عالی است و یکی از نکات مهم آن، ذکر اغلب مسائل و فروع است.

شهرزوری برخلاف اکثر معاصران خود به موجزنویسی روی نیاورده و به عکس - حتی در تمام مواردی که مطلبی را از دیگران نقل کرده - به شرح و تفصیل مطالب پرداخته است و بحق می‌توان او را یک شارح بزرگ منطق دانست.

یکی از مسائل قابل توجه در این رساله تقدم و تأخر مباحث یا اختلافی است که شهرزوری با بسیاری از منطق‌نویسان معاصر خود در انتخاب جایگاه مباحث دارد؛ چه ذکر مطالب در مواضع خلاف سنت رایج، اثر او کم نیست و البته نشان آن است که او یک مقلد محض نیست، بلکه صاحب مبنا و مکتب است. شهرزوری در این اثر، اغلب نظر دیگران را نقل به معنا کرده و بندرت عین عبارت را آورده است. منطق الشجرة الالهية، مثل اکثر کتب منطقی قرن هفتم هجری، دو بخشی است و در یک مقدمه و دو قسم تنظیم شده است.

مقدمه در سه فصل است:

فصل اول، که بسیار مختصر است، در واقع توضیحی است بر سبب نامگذاری کتاب به الشجرة الالهية.

فصل دوم که چپستی منطق، جهت نیاز به آن، طرح کلی مباحث منطقی و پیوستگی اجزای آن به یکدیگر در آن به روشنی تبیین شده است، به حقیقت، توضیحی است بر چرایی دو بخشی بودن منطق. در فصل سوم ابتدا به تبیین موضوع منطق که معقولات ثابته یا تعبیری که شهرزوری با نقل نظر دیگران، ترجیح داده یعنی «معلومات تصویری و تصدیقی» و در نهایت «موصل تصویری» و «موصل تصدیقی» یا «اقوال شارحه» و «حجت» پرداخته است. در این فصل مجدداً مباحثی از تصور و تصدیق و رابطه لفظ و معنی به اختصار بیان شده است.

پس از مقدمه، قسم اول که بحث از موصل تصویری یا «اکتساب تصورات» است، در شش فصل آغاز می‌شود.

قسم دوم که در باب موصل تصدیقی یا «اکتساب تصدیقات» است، در شانزده فصل است.

رساله سوم در اخلاق و تدبیر و سیاست‌ها: این رساله در حقیقت تلخیص و ترجمه آزاد/اخلاق ناصری اثر قیّم خواجه نصیرالدین طوسی است.

تنظیم فصول و تقسیمات این رساله با اخلاق ناصری متفاوت است؛ فصل‌بندی اخلاق ناصری به روش کتاب شفای ابن‌سینا است؛ یعنی کتاب به چند «مقاله» و هر مقاله به چند «فصل» تقسیم شده

است؛ اما شهرزوری به پیروی از سهروردی در حکمة/الاشراق، کتاب خود را به چند «قسم» تقسیم کرده است و پس از آن تقسیم‌بندی روشنی ندارد. برای بعضی از مطالب عنوانی ذکر کرده و برای بسیاری دیگر هیچ عنوانی قرار نداده است.

شهرزوری بندرت عبارتی از خود آورده است. البته گاه مفهوم عبارات شهرزوری با آنچه از اخلاق ناصری فهمیده می‌شود، متفاوت است.

از نظر محتوا - چنانکه اشاره شد - مطالب کتاب ناظر بر اخلاق ناصری است که در مواردی روح مطلب نقل گردیده و اغلب عین عبارت خواجه نصیرالدین طوسی به عربی ترجمه شده است.

شهرزوری این رساله را در سه «قسم» تنظیم کرده است:

در قسم اول که بحث اخلاق است بعد از تعریف «خُلُق» و توضیح این موضوع که اخلاق قابل تغییر است، صفات اخلاقی را براساس قوای موجد در آدمی که مبدأ این صفاتند، تقسیم و تبیین کرده است. بر این پایه رفتارهای فردی انسان مبتنی بر سه استعداد یا قوه، یعنی عقل و غضب و شهوت است که هر کدام مبدأ بخشی از رفتارها و خواست‌های آدمی است. بنابراین، «اصول فضایل انسانی» که البته در حد وسط قرار دارند، عبارتند از: «حکمت»، «شجاعت»، و «عفت» که به ترتیب به حالت اعتدالی عقل و غضب و شهوت منتسب هستند، و فضیلت «عدالت» که مبین وجود حالت اعتدالی هر سه قوه با یکدیگر است، چهارمین اصل از اصول فضائل اخلاقی است.

در مقابل فضیلت، «رذیلت» است که به صورت «افراط» یا «تفریط» در دو طرف حد وسط قرار دارد.

شهرزوری کوشیده است تا فضائل فرعی منشعب از فضائل اصلی یا «جناس فضائل» را به اختصار تبیین کند، چنان که در ضمن آن جایگاه رذیلت‌ها را نیز در شجره صفات اخلاقی، با تعریفی کوتاه، مبین و مشخص ساخته است.

در قسم دوم که در حکمت منزلی است، ابتدا به تعریف و جایگاه منزل در زندگی آدمی پرداخته و روشن کرده است که منزل یا خانه جایی است که پنج رکن آن یعنی مرد، زن، فرزند، خدمتکار و مواد غذایی و سایر لوازم مورد نیاز، در آن جمع باشند؛ یعنی اجتماع ارکان آن بر مبنای مصلحت جمع، تنظیم و اداره شود. در این تعبیر، خانه، سنگ و گل نیست، که یک مفهوم والای معنوی است. در حکمت منزلی، مرد که براساس اقتصاد آن روزگار، تهیه غذا و سایر نیازمندی‌های خانه را از بیرون، به عهده داشته، متولی تدبیر کلی خانه است؛ و زن نگهداری خانه و ساماندهی داخلی آن را به عهده دارد.

با عنایت به ارکان منزل، تدبیر مال و غذا، که بقای شخص بدان‌ها وابسته است، یکی از مسائل حکمت منزلی است، و مباحثی از قبیل دخل و خرج و حفظ مال و انواع مشاغل و اصول کلی حاکم بر اقتصاد خانواده و چگونگی کسب درآمد و خرج و حفظ مال از فروعات این مسأله است.

زن یکی دیگر از مسائل حکمت منزلی است و مباحث مختلفی مثل هدف از ازدواج، مشخصات زن شایسته برای ازدواج، کیفیت روابط زن و مرد با یکدیگر پس از ازدواج، از متعلقات و فروعات این مسأله است.

در قسم سوم که «سیاست مُدُن» است بر این موضوع تکیه شده است که زندگی آدمی به لحاظ نیازهای بسیار، جز با «تعاون» سامان نمی‌یابد و تعاون نیازمند «اجتماع» است که از آن به «مدینه» تعبیر می‌شود. مدینه جایی است که انواع مشاغل و حرف و صنایع مورد نیاز زندگی در آن جمع باشد. از طرفی بدون تردید چنین اجتماعی نیازمند نوعی تدبیر و سیاست است که همگان بر آن تن دهند. این سیاست را «حکمت مُدُن» می‌نامند.

کتاب براساس سه نسخه خطی و نسخه چاپی ترکیه تصحیح و به همراه نمایه‌های متنوع در قالب سه جمله به علاقه‌مندان متون فلسفی عرضه شده است.